

SOCIETAT CATALANA D'HISTORIA DE LA MEDICINA

ORIGENS I EVOLUCIÓ D'ALGUNS SANTUARIS LLEIDATANS

M. CAMPS I CLEMENTE, M. CAMPS I SURROCA

PRÒLEG

I. — En una història de la medicina, així com en una història clínica, són fonamentals els antecedents i, si és possible, els més llunyans. Tant en l'una com en l'altra, aquests arriben moltes vegades a perdre's: en la primera, per falta de dades arqueològiques; en la segona, per excessives inhibicions de la memòria del malalt i per la crisi de la medicina actual que en molt pocs anys ha fet de la història biogràfica i clínica clàssiques una història tan sols tècnica. El resultat és que l'investigador només veu d'aquests precedents una boirina que ha d'aclarir, amb el perill que la imaginació, important mitjà per fer-ho, és una arma de doble tall.

II. — Una vegada dintre de l'antiguitat i, per tant, sense notícia escrita o, en el cas d'haber-la —com en els ibers— defectuosament coneguda per ara, ens trobem amb elements mèdics de sentit comú i per tant totalment possibles, com pot ésser per exemple una fractura: qui dubta que hi havia, dintre d'aquelles comunitats, homes que sabien guarir-la? Com aquest cas concret en trobaríem d'altres que no cal enumerar. Però el que sí és cert és que la medicina antiga, si és que s'ha intentat plantejar-la seriosament, no ha passat de la teorització de fets imaginaris, d'una banda molt lloables però amb falta de mètode.

III. — Amb tot això no volem dir que la medicina prehistòrica hagi estat oblidada, ja que només cal fullejar un tractat com pot ésser, per exemple, el de Laín Entralgo, de recent publicació; però creiem que hem d'anar sortint de l'ample món per centrar-nos, cada dia més, en les nostres terres. Ací hi tenim molt i cal descobrir-ho. Aquesta tasca que ens hem proposat és difícil perquè és àrida, però interessant perquè és desconeguda. Sabem que és molt més atractiu fer una història dels segles tocant al nostre, per la simple raó de sentir-nos més identificats, però creiem que és necessari anar introduint la medicina llunyana en el lloc just que li pertany dintre del que podria arribar a ésser,

potser un dia, una Història General de la Medicina en les nostres terres. Per això cal sortir de les idees vagues que d'ella es tenen i anar a buscar fets concrets amb mètodes concrets. Malgrat aquest esforç, sempre quedarà un bocí, potser ample, dintre de la hipòtesi.

IV. — Per reconstruir el nostre passat mèdic hi ha una sèrie de fonts que cal analitzar. En direm tan sols algunes:

1. El folklore. Bosch Gimpera, potser el més eminent dels nostres arqueòlegs, en el seu prefaci a l'*Etnologia de la Península Ibèrica*, diu: «El folklore, estudiant les supervivències primitives, en les cultures rurals o en els baixos fons de la població moderna, un cop se sedimenti i se sistematitzin els seus resultats, comparant-los amb les notícies dels autors antics sobre la vida espiritual dels pobles pre-romans, permetrà potser un dia reconstruir millor que avui llurs institucions.»

No cal dir que tenim un ric folklore mèdic. Així sabem que encara ara els pagesos utilitzen com a hemostàtic la terra sobre la ferida, costum probablement antiquíssim. Tothom sap el remei d'aplicar els orins a les nafres, a les ferides i al mal d'ulls, i que ja fou emprat pels ibers, com ens diuen els autors clàssics. Totes aquestes pràctiques i creences omplen un important capítol del nostre costumari mèdic, i que constitueix el llibre viu on es pot llegir encara un bocí del nostre passat.

2. Les obres dels autors clàssics recollides a *Fontes Hispaniae Antiquae* per l'arqueòleg alemany Adolf Schulten, un més dels que omplen les files d'homes eminents que s'han sentit atrets pels aires de la Península Ibèrica i, particularment, Catalunya, on hi arrelà.

No cal dir la gran importància que han tingut en aquest recull els honorables palimpsests, conservats de sempre en les grans biblioteques. En aquestes fonts, una vegada reconstruïdes, es pogué llegir part de la vida i dels costums dels pobles pre-romans.

3. Objectes prehistòrics de determinada forma: els uns clarament mèdics, com dues terracotes que hem estudiat recentment: l'una trobada a Camarasa i que sembla representar una partera; l'altra, del poblat ibèric de Gebut, la creiem compatible amb la representació d'un hipotiroïdisme. Els altres, indirectament mèdics, com els ídols betils i les pedres rossoladores, lligats al culte de la fertilitat. Finalment, ganivets de sílex o d'un altre material, probablement en alguns casos d'utilitat quirúrgica.

4. La paleopatologia òssia, d'indubtable interès mèdic per ésser l'os, deixant de banda l'embalsamament, l'únic element conservat. Dintre d'ella la trepanació, acte enigmàtic i probablement ritual, ocupa un important lloc. No cal dir la importància de les malalties generals amb repercussió òssia o les pròpiament òssies, traumàtiques o no.

En aquest camp tenim en la nostra Societat Catalana d'Història de

la Medicina el doctor Campillo Valero, qui ha sabut iniciar el seu estudi en una atractiva tesi doctoral.

5. L'estudi sistemàtic dels poblats que conserven restes pot tenir un valor sobretot higiènic. Per exemple, en el poblat ibèric de Gebut es conserven magníficament visibles les clavegueres.

Hem citat aquestes cinc fonts només com un exemple; l'enumeració és, per tant, incompleta, tot i que n'afegirem una altra com a prefaci al tema d'avui: els santuaris o llocs de culte.

V. — Per comprendre la importància del santuari en la medicina prehistòrica ens hem d'endinsar en les idees que aquella gent devien tenir de les causes de la malaltia. Malauradament, solament podem utilitzar dades indirectes basades en els pobles aborígens, en el folklore, en els goigs, etc. Així, pensem que l'origen dels mals devia entendre's de dues maneres diferents: l'una per relació evident de causa-efecte (com un traumatisme, per exemple); l'altra, per causa sobrenatural (quan no es veia l'etiologia). La terapèutica, per tant, o bé era patrimoni de l'enginy de certs individus o bé mitjançant la màgia, és a dir, a malaltia sobrenatural, remei sobrenatural.

VI. — El remei màgic exigí lògicament un lloc destinat a obtenir-lo. Efectivament, com ens demostra l'arqueologia de camp, ens trobem amb un seguit de llocs poc abundants, privilegiats i singulars, com són les coves i els abrics, roques estranyes, etc., que els arqueòlegs han coincidit en denominar santuaris. Els historiadors de les religions els han emprat com a símbol dels primers temples. Nosaltres, com a metges, creiem que religió i medicina estan íntimament lligades en la prehistòria, potser més que en cap altra època.

VII. — Degut a la nostra afició a l'art, en el sentit més ample que pugui tenir aquesta paraula, ens hem dedicat de fa anys a seguir les nostres terres en nombrosos viatges. Alguns santuaris, objecte d'aquesta conferència, en són un record.

Hem seguit en el seu estudi un mètode basat en diverses fonts i hem arribat a unes conclusions concretes però movibles, subjectes a discussió i sobretot capaces d'anar-se refent amb els anys. El temps no compta per a nosaltres: Això té l'inconvenient que una obra sempre comença, però aquest defecte pràctic es veu recompensat per la necessitat de retornar a aquells llocs i veure'ls amb ulls més amplis, propietat que necessàriament donen els anys. De vegades he pensat que quan la vida, de seguir el seu curs natural, deixi endarrera el meu pare, sentiré la necessitat de reviuir aquests racons i, en silenci, recordar allò que ell m'ensenyà. És aquesta mena d'ensenyament la primera font que hem utilitzat. Efectivament, hem valorat molt les creences dels natis transmeses oralment de pares a fills, és a dir, el folklore de cada indret. Hem recollit un important material d'aquest ordre que cal anar classificant per a un millor estudi.

Al cap i a la fi els primers llibres dels autors antics degueren utilitzar aquestes fonts.

La segona font important ha estat la toponímia. En aquest ordre, seria d'enorme interès poder tenir a les mans l'*Onomasticon Cataloniae*, de J. Corominas, obra de tota una vida d'aquest eminent català. Sempre recordaré que, fa més de 20 anys, l'autor aparegué un dia a casa nostra i li preguntà al meu pare els noms de les partides del terme d'Alcarràs. El pare l'acompanyà per diferents llocs i anaven preguntant als pagesos els noms de les seves finques. Al cap d'un temps rebérem una missiva d'agraïment i fou, en llegir-la, que sabérem qui era el que l'havia escrit. Aquest acte de senzillesa va ser per a nosaltres un ensenyament i probablement l'inici d'aquesta afició.

La tercera font que hem emprat és l'estudi dels goigs en general i, especialment, els de sentit remeier. El goig, aparentment superficial, amaga moltes vegades sentits profunds i llunyans. Per exemple, una estrofa del de Montalegre diu: «El trencat que ab blat se pesa.» Aquest costum és probablement antiquíssim.

La quarta font la constitueixen les danses i les cerimònies populars, d'interès sobretot per la seva relació amb la fertilitat. N'hi ha, com aquestes, moltes més de diferent ordre relacionades directament o indirectament amb la medicina en el costumari català de J. Amades. La cerimònia de Cogul possiblement sigui un antecedent llunyà.

En últim lloc direm que hem fet una prospecció sistemàtica dels voltants dels santuaris per comprovar antecedents geogràfics antics. Així, ens hem adonat que hi ha elements arqueològics en molts d'ells que demostrin aquell indret com un lloc d'habitació de l'home primitiu. Pensem que això no és pas una coincidència. En aquesta última font ens hem basat per classificar-los així:

- A) Santuaris prehistòrics sense continuïtat.
- B) Santuaris prehistòrics amb continuïtat pagana.
- C) Santuaris prehistòrics cristianitzats.
- D) Santuaris històrics.
- E) Santuaris històrics en advocació de pestes desde el s. XVII.
- F) D'altres encara per classificar.

VIII. — Finalment, he de dir que el treball objecte de la conferència d'avui es començà a gestar fa anys i que, sense circumstàncies de la vida imprevistes, però plenes de sentit, potser mai no s'hagués portat a cap. Efectivament, la sort volgué que un dia del mes de juny del 1971 conegués el professor Corbella i que anés de mica en mica fructificant l'inici d'una amistat fins a fer possible estar avui amb tots vostès.

APOTECARIA DELS MOROS. — Al peu de la carretera que, vorejant el riu Segre, uneix Soses i Aitona, es veuen excavades en el tallat d'una petita serra una sèrie ordenada de cavitats.

Popularment es coneix el lloc com «Apotecaria dels Moros»: «apotecaria» potser per la semblança amb les prestatgeries d'una farmàcia, i «dels moros» per la creença del poble de que tot el que és molt antic és àrab.

Molt a prop del seu indret hi ha l'important poblat ibèric de Gebut. Nosaltres, per les nostres terres, no hi hem trobat cap altre parallelisme si no és una roca situada a tres quilòmetres de Binèfar, prop de la carretera de Lleida, si bé de mides mes reduïdes.

A l'Apotecaria dels Moros, el tros de paret amb forats fa 18 m. i, com veurem després en les diapositives, hi ha tres conjunts o grups de cavitats, el més llarg de 6,4 metres i els altres dos d'uns dos i mig.

Les dimensions mitjanes dels orificis són de 25 cm. d'ample per 25 d'alçària i 11 de fons.

Creiem que es tracta d'un santuari relacionat amb el poblat ibèric de Gebut. Probablement els forats eren destinats a deixar els ex-vots.

L'ESPÍGOL. — L'Espígol és un poblat ibèric situat en el terme de Tornabous, del Pla d'Urgell. Fa 50 anys ja era conegut per Mn. Serra Vilaró.

Actualment l'Institut d'Arqueologia i Prehistòria de la Universitat de Barcelona, sota la direcció del professor Maluquer, està excavant l'indret. El passat estiu aparegueren les bases d'unes columnes que, segons el citat arqueòleg, podrien pertànyer a un temple ibèric d'estil il·lirget molt important.

Al museu de Solsona es conserva un fallus i una gran quantitat de vasos d'ofrena procedents de l'Espígol.

També al museu de Lleida hi ha un fragment d'una figureta votiva representant la cara, de caire grec, d'una dona. Sembla la deessa HYGIEA, protectora de la salut.

SERRAT DE LES SANTES. — Consultant la pàgina 327 de l'Institut Geogràfic i Cadastral, ens va cridar l'atenció un topònim: «Serrat de les Santes», del terme de Valldellou.

Al cap d'uns dies anàrem al citat poble i, parlant amb els veïns, ens sorprengué la tradició de què gaudeix l'indret.

Des de sempre, els esperitats i els afectes de «mal donat» acudeixen al punt de la mitjanit al cim del tossal i tiren una pedreta en direcció a cada un dels punts cardinals per tal d'aconseguir la seva guarició.

És molt possible que «Serrat de les Santes» provingui de la troballa accidental en èpoques passades d'estatuëtes probablement ibèriques que la gent confondria amb imatges cristianes.

Seria interessant una prospecció d'aquells paratges per intentar confirmar aquesta suposició.

MORMUR. — El mes de juliol del 1931, el pare Pubill publicà al «Butlletí del Centre Excursionista de Balaguer», les troballes arqueològiques del jaciment prehistòric de Mormur, i que foren revisades pocs dies després per Bosch-Gimpera. Foren classificades així: ceràmica eneolítica, Hallstättica, ibèrica, romana, fragments de sílex i restes de construccions.

Els arqueòlegs citats consideraren Mormur com el centre d'una sèrie de poblats existents als seus voltants.

El tossal de Mormur es troba a 5 Km. al SO. de Balaguer, a la dreta del camí d'Albesa. A 300 metres del turó es veu un conjunt rocós on l'avi de l'actual propietari de la finca, senyor Cava, en barrinar-lo per tal de treure pedra, li aparegueren tres peces de bronze d'època romana molt interessants i ben conservades. La més gran és una figura d'home nu d'uns 12 cm. amb el braç esquerre protegit per la clàvide a manera d'escut; a la mà dreta té un fragment del que deuria ésser una llança. Les orelles són anormalment llargues, demoníques, i porta cua a la manera dels sàtirs o selenis. La segona, més petita de mida, representa també un home nu però de figura grotesca i barbut; possiblement es tracta d'un déu Bes. La tercera és un llum d'oli votiu d'uns tres centímetres.

L'estiu passat, acompanyats del propietari de la finca, vàrem visitar el lloc de la troballa. Ens va sorprendre veure en una de les roques el que sembla un gravat de l'ordre del ramiformes.

Creiem en l'existència en aquell indret d'un santuari de l'època romana, el qual, si jutgem el gravat citat, podria tenir arrels més antigues; possiblement, de finals del Bronze, relacionat, naturalment, amb l'important entorn arqueològic d'aquell paratge.

SANTUARI DE SALGARS. — El Santuari de Salgars es troba situat al marge esquerre del riu Segre, en el terme de Montsonís, comarca de la Noguera.

La seva toponímia sembla derivar del mot «algar», equivalent a cova. Efectivament, en aquell lloc, un congost del Segre, n'hi ha moltes.

La primera prova documental de l'existència de l'ermita de Salgars apareix en una donació feta a l'església de Sant Miquel de Montmagastre del 16 de febrer de l'any 1053.

El 1929 a Salgars hi havia una capella amb un clergue al seu servei dependent del rector de Montsonís. La seva actuació era restringida, ja que, entre altres limitacions, no podia rebre parteres, dones embarassades i criatures sense batejar; no podia ensenyar lletres i havia de guardar per al rector de Montsonís els ciris, les ofrenes i els draps de

cobrir morts d'aquelles persones que volien ésser enterrades a Salgars.

El pare Francesc Font, en un escrit del 1636, diu que Salgars «havia estat hospital mantingut pels cavallers i gent de la contrada».

L'any 1404, degut a l'estat d'abandó en què es trobava el Santuari, s'establí una comunitat de Carmelites calçats que perdurà fins la desamortització del 1835.

Hi ha referències de l'existència d'una primitiva imatge romànica assegurada, posteriorment substituïda per la gòtica de marbre policromat que desaparegué l'any 1936.

La llegenda diu que la Verge de Salgars fou trobada en la cova situada sobre el lloc on posteriorment s'erigí l'ermita. L'accés ha de fer-se des d'un altra cova situada sota d'ella a través d'un forat fet per la mà de l'home i que, segons la veu del poble, sempre s'adapta exactament a la mida de la persona que hi passa, tant si és prima com si és grossa.

L'indret ha estat lloc de pelegrinatge dels malalts desnonats de les comarques veïnes.

Cubells, assotat per la pesta, li féu vot de poble per haver alliberat la població d'aquell estrall. Des d'aleshores, el 25 d'abril, festa de Sant Marc, sortien en processó amb assistència de l'ajuntament. Feien les dues hores de camí a peu sense dir cap paraula fins arribar a la capella al peu de la qual tothom es descalçava. Després d'oïr missa es pujava al cambril per adorar la imatge. En sortir es calçaven i feien un àpat que pagava el comú. Aquest costum era conegut com «processó muda».

Sempre ens havia semblat que el paratge on s'erigí el Santuari de Salgars era un lloc molt adient com a habitatge de l'home prehistòric. El passat estiu es confirmà la nostra sospita en descobrir en una d'aquelles balmes unes pintures encara no publicades.

El mes de desembre hi anàrem per tal de fer les diapositives que després projectàrem, en un viatge força accidentat degut al glaç que cobria aquelles roques. Gràcies a l'ajuda del batlle de Baldomà, un gran coneixedor del terreny, hi poguérem arribar.

A la paret del fons de la cavitat es veuen ben conservats dos grups de figures pintades de color rogenc i amb traç gruixut. El de la esquerra, de caire més esquemàtic. En el de la dreta són representades possiblement dues siluetes humanes.

Creiem també que aquesta cova, lloc de culte de la prehistòria, fou l'origen del Santuari de Salgars.

SANTUARI DE L'AGUDA. — El castell i el poble de l'Aguda, avui gairebé despoblat i agregat al municipi de Torà, està situat al cim de la muntanya del mateix nom a la comarca de la Segarra.

L'actual Santuari és un temple romànic que conserva un interessant absis decorat amb arcs llombards.

Unes pedres amb motius de caire visigòtic que vam veure aprofitades en la construcció de parets posteriors, fan pensar que hi havia una capella ja en aquella època.

La Mare de Déu de l'Aguda gaudeix de molta devoció com a protectora en qualsevol malaltia, i molt especialment els parts.

Antigament, per demanar la salut per a un malalt, anaven al Santuari set donzelles a fer pregàries.

Vora la capella hi ha una font que gaudeix de propietats guaridores. En una edició antiga dels seus goigs llegim:

*Quan de Torà set donzelles
vénen aquí en la aflicció
obra Déu grans meravelles
per la vostra intercessió
puix la salut desitjada
rep lo malalt ab vostre ajuda.*

*Les dones que estan prenyades
per la vostra intercessió
de mal part són deslliurades
cridan-vos ab devoció.*

En aquell indret Serra Vilaró va localitzar un poblat ibèric i un veí de Torà ha trobat vàries destrals votives.

Nosaltres, en una visita prospectiva que hi férem el passat estiu, vam descobrir prop del Santuari dos gravats sobre una roca. En un d'ells apareix una esquematització humana molt interessant de caràcter necrolàtric. És el culte als morts en el qual s'idealitza l'ànima del difunt amb aquests signes simples. El poder miraculós de l'aigua de la font i la pregària de les set donzelles són restes de cultes antiquíssims.

SANTUARI DE LA BOVERA. — El Santuari de la Mare de Déu de la Bovera està situat en un tossal a la dreta del riu Corb i pertany al terme de Guimerà.

L'any 1195, Pere de Tàrrega fundà un monestir cistercenc femení en aquell punt, precisament on des de molt temps abans existia una ermita.

L'any 1237 la comunitat fou traslladada a la vall existent al peu de la Serra de la Bovera, on fou bastit el nou monestir conegut com de la Vallsanta.

Segons la llegenda, la imatge actual la trobà un pastor de bous en una alzina (l'alzina era un arbre sagrat dels celtes).

Molt interessants i demostratives de l'arcaisme del culte de la Bovera són les curioses manifestacions de fe que durant segles el poble ha realitzat en aquell lloc.

En qualsevol calamitat, es feien unes pregàries especials en les quals hi intervenien els diversos estaments del poble en grups de set: set sacerdots, set casats, set fadrins, set pagesos, set menestrals. Les dones també s'agrupaven en grups de set. Aquestes processons eren formades per gent de les Garrigues, la Segarra, l'Urgell i la Conca. Excepte els sacerdots, tots els assistents anaven descalços i sense altra roba que una túnica de sac. Més primitivament les dones portaven els pits descoberts. Es caminava lentament amb els braços en creu i una canya a cada mà, al ritme d'una cançó molt monòtona:

*Mare de Déu de la Bovera
us venim a reclamar;
som set pobres menestrals (o sacerdots o fadrins, etc.)
que us venim a adorar
feu-ho vós que ho podeu fer;
deu-nos salut (o aigua) si ens convé,
perquè tots som gent de bé.*

Especialment curiosa resulta aquesta idea de projecció del sexe a la terra (hom no podia anar cobert de cames i cuixes) i que sembla respondre a algun ritus molt primitiu relacionat amb la fertilitat.

Per demanar salut per algun malalt o també per a sol·licitar un bon part, es feia una novena dirigida per set donzelles i una vídua.

Molt proper al santuari existeixen vestigis d'un poblat ibèric, i en els seus voltants han estat també freqüents troballes d'època romana.

En la Vallsanta que, com hem dit, es troba al peu de la serra, hi ha una cova amb uns acanalats en una de les parets laterals de la que caldria fer un estudi arqueològic.

ERMITA DE SANT HONORAT. — L'ermita de Sant Honorat es troba encimbellada a la serra del seu nom del terme de Peramola.

Hi ha una llegenda que diu que sant Honorat, que fou bisbe d'Arles, on va morir l'any 428, en tornar de visitar, vestit de pelegrí, el sepulcre de sant Jaume, va passar per la Vall d'Aran i, al poble de Salardú coincidí amb que el seu senyor, anomenat Roger, havia fet degollar tres minyons, per consell d'un bruixot, per tal de rentar-se amb llur sang calenta un mal que tenia. El sant beneí els infants, que tot seguit recobraren la vida i, a continuació, al cavaller, que restà curat de les nafres que patia.

L'ermita de Sant Honorat ha estat molt visitada per aquells malalts que no trobaven remei i per les dones estèrils.

Segons uns antics goigs:

*Tota malaltia en vós
 encontra la medicina,
 febres, dolor, mal d'orina
 sempre logren lo repòs;
 vostre mèrit poderós
 consola tot deshauciat.*

*Vénen de terres estranyes
 per fruit de benedicció;
 les estèrils successió
 busquen en estes muntanyes;
 ningú de vostres entranyes
 se'n torna desconsolat.*

En el mateix massís muntanyós de Sant Honorat, en el paratge de «Roc de Rumbau», hi ha un abric conegut popularment com Roca dels Moros, amb unes pintures rupestres de tipus esquemàtic, no figuratives, de traç gruixut i color rogenc, formant cercles, ratlles i punts, que cronològicament semblen pertànyer al Bronze mitjà o final.

Creiem que aquesta Roca dels Moros, santuari de la prehistòria, és l'origen del culte i la tradició guaridora en la posterior ermita de Sant Honorat de Peramola.

ERMITA DE LA VEDRENYA. — L'ermita de la Mare de Déu de la Vedrenya pertany al terme de Montmagastre, a la comarca de la Noguera.

Es troba documentada l'any 1010 com a pertanyent al castell de Montmagastre.

L'absis i part de l'edifici són romànics però fou ampliat el 1647. Es veu un tros de paret, de carreus més grans, que sembla d'aprofitament d'una construcció molt anterior.

És un santuari amb una forta tradició guaridora pels parts, les dones estèrils i el mal de cap.

Per tal de prevenir o guarir el mal de cap, és costum que el pacient faci giravoltar una roda guarnida de campanes que hi ha en el presbiteri.

Diuen els goigs:

*Montmagastre i son veïnat
 té en vós la mellor piscina,
 puix en son mal medicina
 tot afligit ha trobat;
 de l'estèril i prenyada
 sou vós la consoladora.*

Molt prop del santuari hi ha el lloc anomenat «Pedres ficades», on encara resta dempeus un menhir. A jutjar pel topònim és probable que enrera haguessin estat diversos els elements prehistòrics que allí hi havia.

SANT PERE D'ARANSÍS. — Creiem d'interès descriure una de les advocacions remeieres més arrelades en les terres lleidatanes.

Es tracta de Sant Pere d'Aransís o Sant Pere de les Claus, com hom el coneix popularment.

El Santuari d'Aransís ha estat des de molt antic lloc de pelegrinatge per aquelles persones mossegades per un animal presumptament rabiós, i no tan sols per la gent de les comarques veïnes sinó fins i tot per les d'altres llocs força llunyans de l'Aragó i àdhuc de Navarra.

La ràbia, pel seu dramàtic pronòstic, ha estat una de les malalties que més esgarrifança ha originat al poble. No és d'estranyar que, en no tenir cap mitjà per tractar-la, ni durant tants segles tampoc cap d'eficax per prevenir-la, hagin estat tants els mitjans eminentment màgics emprats pel poble per tal de deslliurar-se'n.

Recordem els salutadors, per exemple, que gaudien de la virtut que, només xuclant la ferida sospitosa, evitaven l'aparició de la temuda malaltia.

Com un cas anecdòtic, una vella de Cervià en certa ocasió ens va dir que en temps de la seva àvia a un home rabiós el tiraren al fons d'un trull per evitar el perill que mosegués altres veïns, tot donant-li per menjar forcs d'allis amb la idea de veure si una ràbia podia matar l'altra.

A Aransís, el pelegrí, després d'ésser exorcitzat pel rector de la parròquia amb la invocació «*Sancti Petri, ora pro nobis*» repetida tres vegades, era invitat a adorar les claus que, lligades a l'extrem d'un llarg cordó, pengen de la imatge del sant. Li era lliurada també sal beneïda que s'enduïa a casa per tal de salar els aliments durant els pròxims dies.

Quan l'afectat era un ramat de xais (generalment per haver sofert l'atac d'algun llop), se'ls feia passar pel davant del portal de l'església i, un a un, se'ls tocava l'esquena amb la clau de ferro de la porta. Diuen els goigs:

*Vostra gran benignitat
experimenta aqueixa comarca
puix ningú de mal de ràbia
ja mai s'ha vist atacat
com vós hagi visitat
amb aquell degut fervor.*

El culte al Santuari d'Aransís ha d'ésser molt antic. Es troba al peu del camí que de la romana Aeso (actual Isona) arribava a la vall del Segre per Meià i Artesa. Als seus voltants aparegueren uns bronzes prehistòrics.

L'ús de la sal beneïda i de les claus (ferro) són vestigis d'hàbits ancestrals.

COVA DELS MOROS DEL COGUL. — El més important i conegut santuari prehistòric de les terres lleidatanes és sens dubte el de la «cova dels Moros» del Cogul.

Publicat per primera vegada per Ceferí Rocafort l'any 1908, ha estat posteriorment estudiat per nombrosos especialistes. Entre ells: Breuil, Obermaier, Bosch Gimpera, Almagro i Beltran.

Es tracta d'un abric vora el riu Set; en la cova hi apareixen diferents grups de figures pintades, gravades o ambdues coses alhora. La cronologia de cada grup és distinta.

El de les set figures d'animals de la part inferior i el dels tres braus semblen els més antics. Els més recents, el de l'escena de caça i les figures esquemàtiques de la part superior.

El conjunt de més interès per la seva originalitat i el seu sentit és el que omple la part dreta de l'abric. El forma un home nu, amb els genitals particularment exagerats, voltat d'un nombre no ben determinat de dones (8-9-10), agrupades per parelles, vestides amb faldilles fins a mitja cama, cabell llarg i els pits descoberts.

L'home, que amida 14 centímetres d'alçària, és proporcionalment més petit que les dones, que fan entre 25 i 30.

L'escena sembla correspondre a un acte ritual fàl·lic o de fecundació, motiu d'un culte que va mantenir-se durant molts anys, ja que no totes les figures són de la mateixa època i algunes foren repintades de nou.

A més dels elements enumerats, es veuen també varies inscripcions en caràcters ibèrics i llatins. En una d'elles es llegeix «*Secundio votum fecit*», demostració segura de la continuïtat fins l'època romana del culte en aquest santuari, culte que va mantenir-se durant mil·lenis, ja que, segons l'opinió dels experts, les pintures més antigues podrien pertànyer al paleolític superior.